

Mofi Tengí

Ko e hā 'a e mofi tengi?

Ko e mofi tengí ko ha mahaki ia 'oku tupu mei hano u'u 'e he fa'ahinga namu ko e *Aedes* 'oku 'i he ngaahi fonua fakatalopikí, 'a ia 'oku nau ma'u 'a e mahaki tengí.

Na'e hā mai 'a e mofi tengí ko ha palopalema faka-māmāni-lahi 'i he ngaahi ta'u 1950 tupú, pea 'oku faka'au pē ke toe lahi ange 'a 'ene mafolá 'i he ta'u takitaha. Koe'uhí ko e meimei vaeua 'o e tokolahí 'o māmaní 'oku nau nofo 'i ha ngaahi feitu'u 'oku nau tu'u laveangofua ki hono ma'u 'o e mahakí ni, 'oku hoko 'a e vailasi tengí ko e takimu'a ia 'i hono fakatupu 'o e puke 'i he ngaahi fonua fakatalopikí pe natula fakatalopikí. 'Oku a'u hake ki he toko 400 miliona 'oku uesia kinautolu 'e he mahakí 'i māmani lahi 'i he ta'u kotoa.

'Oku anga fēfē ha'o ma'u 'a e mofi tengi?

'E lava ke ke ma'u 'a e mofi tengí 'i hano u'u koe 'e ha namu 'i he ngaahi feitu'u manakoa ki he folau'eva'eva 'o kau ki ai 'a 'Ēsia Tonga Hahake pea mo e 'otu motu Pasifikí. 'Oku 'ikai lava ke ma'u koe 'e he mofi tengí 'i Nu'u Sila, pea kapau kuó ke foki mai ki Nu'u Sila mo e mofi tengí, 'oku 'ikai lava ke ke fakapipihí atu 'e koe 'eni ki he ngaahi mēmipa kehe 'o homou 'apí.

Ko e hā 'a e ngaahi faka'ilonga 'o e mofi tengi?

'Oku fa'a kamata'aki 'a e mofi tengí ha hoko fakatu'upakē mai 'a ha mofi lahi mo ha langa'ulu lahi. Ko kinautolu 'oku uesiá 'e ala hā mai mo ha fepulopulasi 'o e kilí pea mo ha felangaaki 'a e uouá mo e hokotaki'anga huí. 'Oku angamaheni foki mo e hoko 'a ha tokotokakovi, lua, pea mo ha ta'eta'efiekai. 'Oku fa'a a'u hake 'a e puké ki he 'aho 'e 10, kā 'e malava ke lōloa ange 'a e fakaakeaké, pea 'e malava ke ongo'i hela'ia mo mafasia ha ni'ihi 'i ha ngaahi laui uike.

'Oku anga fēfē 'a hono 'ilo'i fakafaito'o 'a e mofi tengi?

'Oku 'ilo'i fakafaito'o 'a e mofi tengí 'i ha tuifio 'o ha ngaahi faka'ilonga angamaheni, pea mo ha ngaahi sivi toto ke vakai'i 'a e anga 'o e feangainga 'a e sinó mo ha mahaki.

'Oku anga fēfē 'a hono faito'o 'o e mofi tengi?

'Oku 'ikai ha faito'o pau ia ki he mofi tengí, ka 'oku mahu'inga ke folo ha panatolo kae 'ikai ko ha 'esipilini ki he mofi, langa'ulú mo e felangaaki 'o e uouá, he 'oku ala fakatupu 'e he 'esipilini ha fānoa 'a e totó. Ko kinautolu 'oku ma'u 'e he mofi tengí 'oku totonu ke nau mālōlō lelei foki pea mo nau inu 'a e vaí ke lahi. Ko kinautolu 'oku fakalalahi ange 'a 'enau puké 'e fiema'u ke faito'o kinautolu 'i falemahaki 'aki ha vaisiliva pea mo hano muimui'i ofi kinautolu, ke fakapapau'i 'oku 'ikai kamata ke fānoa 'a honau totó pe lahi 'a e mole 'a e vaí mei honau halanga totó.

‘E anga fēfē ‘a e faka‘ehi‘ehi meí he mofi tengi?

‘Oku ‘ikai ma‘u he taimí ni ha huhu malu‘i fe‘unga ki hono ta‘ota‘ofi ‘o e mofi tengí, pea ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha faito‘o ia ke ta‘ofi ‘eni (‘o hangē ko ia ko e malēliá). Ko e founga lelei tahá ko ha faka‘ehi‘ehi mei hano u‘u koe ‘e he namú ‘aki ‘a e ngaahi founga ko ‘ení:

- Tui e vala ‘okú ne ‘ufi‘ufi‘i ho nimá mo ho va‘é
- Tui e tatā mo e sū mapuni (kae ‘ikai ko e senitolo)
- Vali pe fana ‘aki ho kili‘ ha kilimi ke malu‘i koe meí he ngaahi ‘inisēkité. Ko e kilimi lelei tahá ‘a ē ‘oku ‘i ai ‘a e faito‘o ko e DEET (diethyl toluamide) pea ko e lahi ‘o e DEET ‘i he kilimí ‘oku totonu ke ‘i he 30% - 50%
- Vali pe fana ‘aki ho valá ‘a e me‘a tāmāte ‘inisēkite ko e permethrin. ‘E lava ‘o fakatau ia ‘i he ngaahi kilīniki fakatau‘anga faito‘o ki he fefolau‘akí
- Ngāue‘aki ‘a e tainamu kuo ‘osi vali pe fana ‘aki ‘a e permethrin
- Ngāue‘aki ‘a e me‘a tāmāte ‘inisēkite ‘uhilá, pe ko e faka‘ahu namú
- ‘I he taimi ‘oku ala lava aí, nofo ‘i ha ngaahi nofo‘anga ‘oku ‘i ai ‘a e uaea namu he ngaahi matapaá mo e matapā teké, pe ‘oku fakamokomoko faka‘uhila‘ (air conditioned)

Ko e fanga namu ko ‘ení ‘oku nau u‘u ‘i he hengihengí mo e taimi tō ‘a e la‘aá pea ‘i he taimi po‘ulí foki, ko ia ai ‘e fiema‘u ke ke mata‘ā ‘i he ngaahi taimi ko iá.

‘E lava ke hoko ha mate meí he mofi tengi?

‘Oku ‘i ai ‘a e fa‘ahinga mofi tengi ‘oku mātu‘aki fakatu‘utāmaki ‘aupito – ‘oku ui ko e dengue haemorrhagic fever (mofi tengi ‘oku fānoa ai ‘a e totó) - ‘a ia te ne ala fakatupu ha fānoa ‘a e totó ‘o hoholo hifo ai pē, pea ‘e ala hoko ha mate ‘i ai. ‘Oku fa‘a angamaheni‘aki ‘a e hoko ‘a ‘eni kia kinautolu kuo nau ma‘u ‘a e mofi tengí ‘o laka hake ‘i he tu‘o tahá. ‘Oku ala hoko ha mate ‘i he pēseti ‘e nima ‘o kinautolu ‘oku nau ma‘u ‘a e mofi tengi ‘haemorrhagic‘, kae lahilahi ki he longa‘ifānaú mo e to‘utupú. Ko e tu‘unga ala fakatu‘utāmaki ko ‘ení ‘oku mahu‘inga ia ki ke kakai Pasifiki ‘oku nau ala folau atu ki honau ngaahi fonua tupu‘angá ‘i ha laui ta‘u, pea ‘e ala lahi ange ai ha‘anau toe puke.

Ko e hā ‘a e ngāue ‘oku fakahoko ‘e he va‘a ngāue ki he mo‘ui lelei ‘a e kakai?

‘Oku ma‘u ‘e he Auckland Regional Public Health Service (ARPHS) ha fanongonongo ‘i hano ma‘u ‘o ha ní‘ihi ‘e he mofi tengí ‘i he vāhenga ‘Aokalaní, pea ‘okú ne fatongia‘aki ‘a hono fakatotolo‘i ‘a e fonua na‘e ma‘u mei ai ‘a e mahakí, pea ‘oatu ha fale‘i ki he mo‘ui lelei ke ta‘ofi ha toe hoko ‘a ha puke. ‘Oku toe ngāue foki ‘a e ARPHS ke fakapapau‘i ‘oku ‘ikai a‘u mai ‘a e fanga namu fakatupu mahaki ko ‘ení ‘o ma‘unga-nofo ‘i ‘Aokalani.

Ki ha fakamatala lahi ange, fetu‘utaki ki he Auckland Regional Public Health Service ‘i he 09 623 4600

Na‘e fo‘u ‘a e fakamatala fakamuimui tahá ni ‘i ‘Okatopa 2018